

Erdélyi gyermekkönyv-illusztráció a két világháború között

Az erdélyi könyvgrafika sajátos pályafutását 1919-ben kezdődött, amikor Romániához csatolták, ez jó lehetőséget biztosított a hazai íróknak és grafikusoknak karrierjük felívelésére. Egy jelentős mozgalom indult el a könyvkiadás területén, ezért a két világháború közötti időszak az erdélyi könyvkiadás első nagy virágkorának is tekinthető.

Ez az időszak a gyermekkönyvekre is hatással, a kor legismertebb grafikusainak illusztráció gazdagítottak ezeket a kiadványokat, valamint ekkor jelent meg a Cimbora gyermekfolyóirat is, ahol 42 illusztrátor alkotott 1922 és 1940 között. Kutatásomban az 1919-1945 közötti erdélyi grafikusok munkásságát tanulmányoztam, akik gyermekkönyv-illusztrációkat is készítettek.

Kulcsszavak: erdélyi gyermekkönyv-illusztrációk, két világháború között, erdélyi grafikusok, gyermekfolyóiratok, könyvek

Transylvanian Children's Book Illustrations from the Interwar Period

The career of the Transylvanian book graphics has started in 1919, when Transylvania was united with Romania. This created a good opportunity for writers and graphic artists to ascend their careers. A significant movement had started in the field of book publishing, so the interwar period can be considered its first heyday. This period had a great impact upon children's books. The works of the most popular illustrators of the time enriched these books. At this time appeared the first issue of the well-known kid magazine Cimbora (Mate) in which 42 illustrators created and published their finest works between 1922-1940. In my research I investigated the art work of important Transylvanian graphic artist from the period 1919-1945.

Keywords: Transylvanian graphic artists, children's book illustrations, interwar period, kids magazines

Bevezető

A meseillusztrációk egyetemes történetét Hans-Jörg Uther szerint felosztva, három korszakot különböztetünk meg: az első 1697- től 1825-ig tartott, a második 1830-tól 1900-ig és a harmadik 1900- től egészen 2000-ig. A Magyar gyermekkönyv-illusztrációk történetében az első korszak teljesen kimaradt, mivel 1836-ban jelent meg az első Magyar mesekönyv Bezerédi Amália Flóri könyve, így csak a második korszaktól számítjuk a Magyar meseillusztrációk történetét (Tüskés, 2014). Az erdélyi könyvkiadás 1919-ben kezdte sajátos pályafutását. Ennek fő oka a Magyarországtól való elszakadása volt, ami számos téren hozott jelentős változásokat. Mindez a könyvkiadásokat is érintette, ami főleg az önállóságra való törekvésben nyilvánult meg. Így az erdélyi illusztrációk első látványos felívelését a két világháború közti korszaktól lehet számítani (Murádin, 2011).

Monoki István összesítése alapján 1919-1940 között 7159 kiadványból 1938 szépirodalmi volt, melyek jelentős részét illusztrációk gazdagították. Ebben az időszakban Kolozsváron 87 nyomda működött, ezek közül a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. Az erdélyi kiadványok negyedét nyomatta. Ebben az időszakban jelentős kiadói tevékenységek folytak, Szatmáron, Nagyváradon, Nagybányán, Marosvásárhelyen, Csíkszeredában (Monoki, 1997).

Az erdélyi grafikusok és illusztrátorok egyre elismertebbek lettek, Kós Károly is több publikációjában külön kiemelte az erdélyi könyvgrafika fejlődését és nemzetközi elismerését. A felívelés máig fontos tényezője a mélynyomású grafikai technikák megjelenése Erdélyben, amit 1914-ben Ferenczi Valér honosított meg a Párizsból hozott grafikai prés segítségével. 1920 környékén már egyre több illusztrátor és grafikushoz eljutott ez az új technika, az elsők közt voltak: Váradi Albert, Nagy Imre, Szántó György és Papp Lajos, aki Kolozsváron is meghonosította a mélynyomású grafikai technikákat, így egyre több színvonalas illusztráció gazdagíthatta a könyveket. 1930-tól kezdve egészen a háború kezdetéig Kolozsváron létrehoztak egy műhely iskolát, ahol ezeket az új grafikai technikákat oktatták, aminek a Kolozsvári Unitárius Kollégium adott helyet (Murádin, 2011).

1920–1944 között Erdélyben az illusztrációk a könyvekhez képest még gyakoribbak voltak a folyóiratokban. A legjelentősebb folyóiratok, ahol kivételesen gyakoriak voltak az illusztrációk a Pásztortűz (1921–1944), az Erdélyi Helikon (1928–1944) és a Gândirea (1921–1944) valamint a gyermekek részére a Cimborá (1922–1940) (Kántor, 2011).

Kutatás kérdései és módszerei

Ez az időszak rendkívülinek számít az erdélyi illusztrációk esetében, mivel ekkor kellett önállóvá válnia a könyvművészetnek és ez a hazai íróknak és grafiku-

soknak jó lehetőségnek számított a karrierük kiépítésében, ez a törekvés a megjelent kiadványokon is érzékelhető volt, különös képen törekedtek a minőségre, az új kísérletekre és vele együtt a minnél látványosabb megjelenésre. Már kezdettől törekedtek az erdélyi sajátosságok kialakítására és a nemzetközi színvonalhoz való felzárkózásra, mindez a gyermekkönyveket is meghatározta.

Tanulmányomban szeretném ebben az időszakban megjelent gyermekkönyv-illusztrációkat vizsgálni. a következő kérdésekre keresve a választ: Milyen stílus sajátosságok alakultak ki ebben az időszakban az erdélyi gyermekkönyv-illusztrációkban? Milyen művészeti irányzathoz kapcsolódnak? Kik voltak akkoriban a meghatározó illusztrátorok a gyermekkönyvek és folyóiratok esetében?

A kérdéseimre a következő módszerek segítségével próbáltam választ találni. A forrásgyűjtésnek jó kiindulópontot nyújtottak Murádin Jenő és Monoki István tanulmányai, melyek az Erdélyi könyvkiadással és grafikával foglalkoztak. Monoki István összegyűjtötte 1919–1940 között minden Erdélyben megjelent könyvet, Murádin Jenő pedig a jelentősebb könyvgrafikusokról írt több tanulmányt is. A statisztikai eredmények segítségével sikerült megtalálni azokat a kiadókat ahol jelentős számban láttak napvilágot illusztrált gyermekkönyvek is, ezért kutatásom központi forrásai a Minerva kiadó, a Kolozsvári Szépművészeti Céh és a Cimborák gyermekfolyóirat volt.

A gyermekkönyv-illusztráció terén igazán jelentős az Erdélyi Szépművészeti Céh volt, hat erdélyi író betéti társasága ként alakult 1924-ben és 1944-ig működött, 166 könyvet adtak ki, melyek jelentős része illusztrációkkal volt ellátva. Kiemelkedő illusztrációs tevékenységet folytatott a Céhnél Kós Károly (1883–1977) és Gróf. Bánffy Miklós, aki gyakran Kisbán Miklós álnéven dolgozott (Murádin, 1972). A két világháború között Európa szerte kialakult egy igényrendszer a minőségi és esztétikus könyvkiadásra, ami a bibliofil nevet viselte. Magyarországon 1927-ben alakult meg a bibliofil társaságra és létrejöttek az első Magyar Nemzeti könyvszemlék. A bibliofil könyvek alap feltétele volt az igényes grafika és a kis példányszámú nyomtatás. (Farkas, 2011). Az Erdélyi Szépművészeti Céh ezt a bibliofil minőséget igyekezett elérni, ami sikeresen meg is valósult (Kántor, 2011).

A második jelentős kiadó a gyermekkönyv-illusztrációk területén a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1920-ban alakult meg és 1948-ig működött. Ebben az időszakban 2509 könyvet adtak ki, ebből jelentős mennyiségű tankönyvet fiú- és lányiskolák számára, valamint 1933-tól kezdve Erdély első magyar gyermek folyóirtjának, a Cimborának az újra alakult változatát, az Új cimborát is itt adták ki egészen 1940-ig (Murádin, 2011).

Ezeknél és még más kiadóknál a következő grafikusok dolgoztak, aki gyermekkönyvekbe is készítettek illusztrációkat: Ács Ferenc, Budai György, Debreczeni László, Ferenczi Valér, Feszt László, Gróf Bánffy Miklós, Gy. Szabó Béla, Hankó János, Jeney Lajos, Kós Károly, Nagy Imre, Pap Domokos, Papp Lajos, Szántó György, Szopos Sándor, Tassy Demian, Tóth István, Váradi Albert

A Cimbora folyóirat 1922-ben jelent meg Benedek Elek szerkesztésében Szatmáron. A gyermekek számára készült illusztrációk nagy gyűjtő helye volt, ugyanis 1922 és 1940 között 42 illusztrátor dolgozott a Cimborának. Illusztrációs világa meghatározó és sokoldalú gazdagságban sorakoztatja fel grafikusainak alkotásait. Egyszerre bemutatja a fő dizájn irányzat az szecesszió és majd az art deco nagy hazai képviselőit, de épp úgy lehetőséget nyújtott az avantgárd illusztrációs kísérleteknek is.

Stílusa gazdagságának első nagy szakasza 1922–1929 között volt ekkor a szecesszió volt a meghatározó irány, de látványvilágban gyakran keveredtek a dekoratív és az enciklopédikus ábrázolások. 1933 és 1935 között folyamatosan elkezdett megjelenni az art deco stílusjegyei 1935-től már teljesen átveszi az uralmat, ekkor már a Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. nyomtatta Kolozsváron az Új Cimbort.

A Cimbora illusztrátorainak névsora: Aczél Sári, Aszalay Endre, Báczty Tibor, Bakosné Bökk Mária, Baner Etel, Béldi M., Benedek Kata, Bilkay Gizella, Dóczyiné Berde Amál, Dr. Éjszaki Ödön, E. Ónodi Rózsi, Fábíánné Biczó Ilona, Fajk Ödön, Faragó Sándor, Fekete Emma, Felinek A., Felszeghy Jolán, Garay Ákos, Gulyás Károly, Harangi Ny., Jankó János, Jelínek A., K. Kelemen Erzel, K. Savely D., Kömáromi Attila, Komos Jenő, László Fülöp, Mühlbeck Károly, Nagy Kató, Ócsvár Rezső, Pataky Sándor, Pröhle Vilmos, Rozsos Etel, S. Vally Z., Szappanyoss Pálma, Szijgyártó Nelly, Teleky József, Vágó Pál, Vassary S., Virsik Mária, Vitéz László, Walter Gyula

A kutatás során megismert grafikus művészek közül tanulmányomban szeretném részletesen bemutatni Gróf Bánffy Miklós és Dóczyiné Berde Amál munkásságát.

Gróf Bánffy Miklós (1873–1950) illusztratori munkássága

Főnemesi családból származott. Nagyon sokrétű tehetség, aki politikus, jogász, rendező, író, szerkesztő, díszlettervező grafikus és illusztrátor volt. A két világháború közötti meghatározó szerepet töltött be az Erdélyi kulturális életben.

A képzőművészeti karrierje már Magyarországon elkezdődött 1918-as két meghatározó operájához készült díszletterveivel és metszeteivel. Fontos szerepet töltött be a művészet politikában is, 1920-as években már az Országos Magyar Képzőművészeti tanács elnöke volt. Ahogy visszatért Erdélybe a bonchidai birtokára, meghatározó kulturális tevékenységekbe kezdett. Megalapították az Erdélyi Szépművészeti Céhét 1924-ben és főszerkesztője lett az Erdélyi Helikon folyóiratnak. Illusztratori tevékenységei innentől kezdve még jelentősebbé váltak, számos könyv és folyóirat illusztrátora volt, köztük az ifjúsági irodalom egyik jelentős művének Tamási Áron Ábel sorozatának is (Murádin, 1999).

Művészeti érdeklődését a kísérletezés és a folyamatos újítás jellemezte, ez kibontakozott a dísletterveiben és a grafikáiban is egyaránt, viszont stílusában nem követte az avantgárd mozgalmakat. Illusztrációi kifejezetten a szecesszióhoz igazodtak. Gyermekkönyv-illusztrációk szempontjából az Ábel a rengetegben regényhez készült tollrajzain keresztül szeretném bemutatni stílusának sajátosságait.

Bánffy Miklós illusztrációiban a hangsúly mindig a szereplőké. Az illusztrációk nagy részében aligha van kidolgozása a cselekmények színterének, néha azt csak egy két vonal képezi vagy épp néhány fekete folt, ami Erdély fenyveseire és dombos, hegyes tájára emlékezteteti a nézőt. A regény szereplőinek kirajzolódó természetét a karikatúrák játékoságával mutatja be, különös hangsúlyt fektetve az arckifejezések kiemelésére. Az illusztrációiban törekedett a cselekmények ábrázolásának pontosságára, így figurái nem csak arcukkal mesélnek, de egész testük mozgása és más szereplőkkel való kapcsolata is gazdagítja a történetet. Öltözetüket gyakran szecessziós minták díszítik.

A képek a történetekkel teljesen egybefonódnak, amihez jelentősen hozzájárul a figurák személyiségének a karikatúra jellegű ábrázolása, erre az egyik legjobb példa épp a főhős Ábel, aki fiatal létére kihúzza magát orrát az ég felé tartja és olyan magabiztosan áll, hogy senki sem vonná kétségbe bátorságát. Bánffy Miklós tollrajzai nem csak segítik elképzelni a nézőnek Ábel történeteit, hanem egyenesen életre keltik azokat. Az Ábel illusztrációk a szépen kidolgozottól egészen a groteszk felületekig minden változatot felsorakoztatnak, ezzel elevenítve meg a cselekmények dinamikáját (Tamási, 1932).

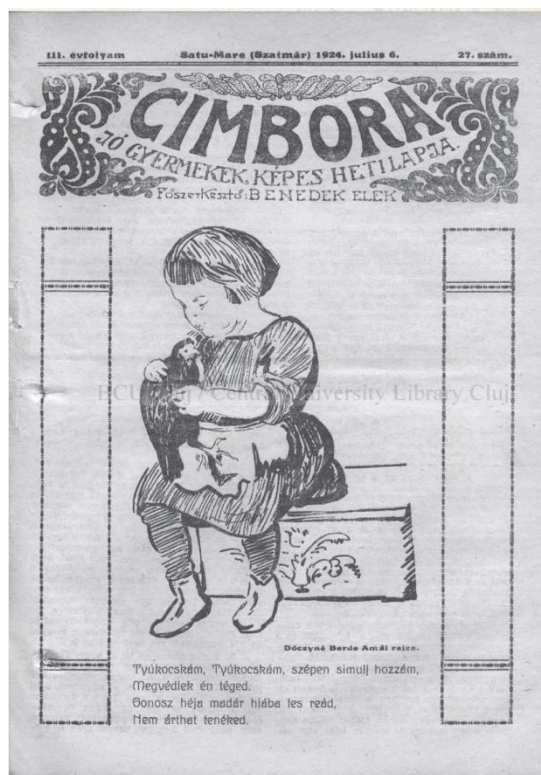

(Tamási Áron Ábel a rengetegben egyik illusztrációja,
amit Bánffy Miklós készített)

Bánffy Miklós munkái sok erdélyi illusztrátort inspirált és kiemelkedő volt az erdélyi könyvművészetben, alkotásainak legnagyobb részét Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik, valamint egy része még Erdélyben is megtalálható. Az Ábel könyvsorozat eredeti kiadásai ma már műkincsnek számítanak (Murádin, 1999).

Dóczyné Berde Amál (1886–1976) illusztrátori munkássága

Festőművész, grafikus és néprajz kutatói tevékenységeket folytatott. Kolozsváron tanítóképzőt végzett és rajztanárként dolgozott Nagyenyeden, majd tovább folytatta képzőművészeti tanulmányait Münchenben. Impresszionista festőként kezdte képzőművészeti pályafutását és részt vett a Nagybányai festőiskola tevékenységében is. Első önálló kiállítása 1922-ben volt Kolozsváron.

(1924-ben III. évfolyam 27-ik számában a Tyúkocskám mondóka illusztrációja: Dóczyné Berde Amál)

Kiemelkedő illusztrátori tevékenységet folytatott, munkái számos folyóiratban szerepeltek az Erdélyi Helikonban, Cimborában és a Pásztortűzben. Gyermekeknek szánt illusztrációi jellegzetesek voltak, amik főként a Cimborá folyóiratban jelentek meg és az egyik legkiemelkedőbb illusztrátorának számított. Munkáit ma a Magyar Nemzeti Galéria őrzi, valamint megtalálhatók a Marosvásárhelyi és a Debreceni múzeumokban néhány alkotása (Vécsi, 2019).

Tanulmányomban a Cimborá folyóiratokban megjelent illusztrációit szeretném bemutatni. A Cimborá egyik oszlopos illusztrátora volt. Illusztrációiban kifejezetten a valóságos ábrázolásra törekedett, figurái mindig arányosak, valóságosak, nem jellemezte a stilizálás. A felületkezelés általában durva vonalvezetésű, olyanok akár egy impresszionista festmény grafikus ábrázolásai volnának. Illusztrációi a mesebeli szövegek valósághoz való visszatérései, akár jól szerkesztett tanulmányrajzok is lehetnének. A karakterek arcai mindig jóságosak és a kiegyensúlyozott békét hirdetik. A kompozíciók valós cselekmények ábrázolásából jönnek létre, a képtért épp, hogy csak néhány vonallal kelti életre. 1924-ben III. évfolyam 27-ik számában a Tyúkocskám mondóka illusztráció is egyik jellegzetes példája a stílusának.

Következtetés

Az erdélyi gyermekkönyv-illusztráció sajátos útja 1920- után kezdődött, amikor elszakadt Magyarországtól és kénytelen volt a helyi kulturális élet ehhez alkalmazkodni, így kezdődött az erdélyi könyvkiadás sajátos története és ezzel együtt a gyermekkönyv-illusztrációké is. A két világháború között virágzó volt az erdélyi könyvkiadás és a folyóiratok is kiemelkedőknek számítottak. Az erdélyi könyvgrafikát a két világháború között változatos egyéni stílusok határozták meg, melyek a szecesszió dizájn irányzatához igazodtak. Erdélyben a szecesszió tovább tartott, mint a környező országokban. A szecesszió mellett együttesen volt jelen az art deco is, de kis számban voltak kísérletek az avantgárd mozgalmak felé is, amiket a gyermekkönyv-illusztrációkban is fel lehetett fedezni. A gyermekkönyv-illusztrációk legnagyobb gyűjtő kiadványa a Cimborá folyóirat volt, ahol 42 illusztrátor dolgozott, valamennyi közülük Erdély kiemelkedő illusztrátorainak számítottak, munkáikban felfedezhető voltak a gazdag egyéni stílusok, ami igazán jellemezték az Erdélyi könyvgrafika sajátos történetét.

Összegzés

A kutatásomban az erdélyi gyermekkönyv-illusztrációk kezdetét tanulmányoztam, ezen belül a kerestem a választ arra, hogy kik kutatták ezt az időszakot a könyvgrafika területén, miként jött létre, mik határozták meg, milyen kiadványok kerültek napvilágra, kik a fő képviselőik az erdélyi gyermekkönyv-illusztrációknak.

A forrásgyűjtést két kiindulópont határozta meg az egyik a korabeli gyermek folyóiratok kiadványainak tanulmányozása és az eddig megjelent könyvgrafikai és nyomdatörténeti tanulmányokban említett jelentős kiadók és nyomdák könyveinek részletes tanulmányozása.

Eredményként sikerült egy részletes névlistát összeállítani az akkori illusztrátorokról és jelentősebb alkotásaikról, melyek nagy része részletes elemzésre is került. A jellegzetes stílussal rendelkező grafikusokról létrejött egy részletesebb tanulmány és a korra jellemző általános stílus meghatározása.

Irodalomjegyzék

- Kántor L. (2011). *Könyv, grafika. Könyvművészet Erdélyben*, Kolozsvár: Korunk-Komp-press kiadó.
- Monoki I. (1997). *Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940)*, Kolozsvár- Budapest: Erdélyi Múzeum Egyesület és az Országos Széchényi Könyvtár.
- Murádin J. (1972). *Az Erdélyi Szépművés Céh illusztrátorai és illusztrációi*, Kolozsvár: Könyvtári Szemle. XVI. évf. 2.
- Murádin J. (1999). *Bánffy Miklós, a rajzoló és illusztrátor*, Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület LXI. köt. 1–2.
- Vécsi N. Z. (2019). *100 év- erdélyi magyar képzőművészet*, Kolozsvár: Iskola alapítvány kiadó.
- Elektronikus források:
- Murádin J. (2011). *Erdélyi magyar illusztrált könyvek 1918–1944*, Kolozsvár: Korunk 2011/6.
<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00043/konyvek.htm>, utolsó látogatás: 2022.03.29.
- Tüskés, A. (2014). *A mesék és kontextusai*, Budapest: MTTK Konferencia, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet.
https://www.magister.uns.ac.rs/files/kiadvanyok/konf_mesekontextus/MTTKKonferencia2014.pdf, utolsó látogatás: 2022.03.29.

Elsődleges források a kutatásnak:

- Tibori Sz. Z. és Újvári M. (2015). *A Kolozsvári Minerva története és bibliográfiája (1920–1948)*, Kolozsvár: Minerva Művelődési Egyesület.
- Tamási Á. (1932). *Ábel a rengetegben*, Kolozsvár: Erdélyi Szépművés Céh.
- Benedek E. (1922). *Cimbora folyóirat (1922–1929)*, Szatmár: Szabadsajtó Könyvnyomda és Lapkiadó Rt.
- László M. (1933). *Új cimbora (1933–1940)*, Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.

Képi források:

Tamási Á. (1932). *Ábel a rengetegben*, Kolozsvár: Erdélyi Szépmíves Céh.

Gróf Bánffy Miklós illusztráció elektronikus forrása:

<https://www.antikvarium.hu/konyv/tamasi-aron-abel-a-rengetegben-667292>

Benedek E. (1922). *Cimbora folyóirat 1924 III/27*, Szatmár: Szabadsajtó Könyvnyomda és Lapkiadó Rt.

Darocziné Berde Amál illusztráció elektronikus forrása:

<https://documente.bcucuj.ro/web/bibdgit/periodice/cimbora/1924.html>

